

Marta Mazurkow

Motywacja globalna w środowisku artystów baletu : słowotwórstwo

Językoznawstwo : współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze 2,
51-57

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Marta Mazurkow

Motywacja globalna w środowisku artystów baletu

Przedmiotem niniejszego artykułu jest zjawisko motywacji globalnej w badaniach frazeologicznych przeprowadzonych na materiale językowym pozyskanym w środowisku artystów baletu. Przedstawienia znaczenia socjolektalne pozyskam poprzez analizę frazeologizmów w ujęciu motywacji globalnej.

W analizie wybranych związków frazeologicznych zamierzam ukazać trzy znaczenia: motywowane, motywujące i socjolektalne (zawodowe) w kontekście kształtowania się frazeologizmów w mowie określonego środowiska.

Zazwyczaj klasyfikacja frazeologizmów odwołuje się do koncepcji Stanisława Skorupki, która wyodrębnia: klasyfikację formalną (biorąc pod uwagę charakter gramatyczny związku): wyrażenia, zwroty i frazy i klasyfikację semantyczną (ze względu na stopień zespolenia członów związku frazeologicznego): luźne, łączliwe, stałe. Andrzej Maria Lewicki w książce pt. *Studia z teorii frazeologii* zaproponował nowy punkt widzenia na frazeologię. Autor wyodrębnił trzy typy motywacji:

1. Motywacja może mieć charakter kategoriałno-gramatyczny. Polega ona na odniesieniu struktury gramatycznej związku frazeologicznego do istniejących w języku systemowych, regularnych połączeń syntaktycznych.
2. Motywacja leksykalna, której omówieniu poświęcone były prace prof. D. Buttlerowej, A. Pajdzińskiej i A. Krawczyk, sprowadza się do rozpoznania tożsamości znaczeń komponentów związku frazeologicznego i równokształtnych względem tych komponentów wyrazów.
3. Wyróżnioną również motywację globalną określiliśmy, jako „czytelność metafory i metonimii, leżących u podstawy derywacji semantycznej tych jednostek”.

W ujęciu A.M. Lewickiego ważny jest stosunek zależności między wyżej wymienionymi typami motywacji

[...] tzn. na pewno czytelność metafory jest uniemożliwiana wtedy, gdy w związku frazeologicznym występuje komponent „dziś zupełnie niezrozumiały”, niedający się kojarzyć etymologicznie z innym wyrazem polskim. Wydaje się też, że możliwość analizy leksykalnej jest bardzo utrudniona wówczas, gdy wyrażenie ma zatartą motywację kategoriałno-gramatyczną, np. *(żołnierz) całą gębą*¹.

Motywacja globalna może być budowana na kilku różnych poziomach:

1. Motywację tę może kształtować proces zmian w układzie elementów znaczeniowych, najczęściej wyniesienie do funkcji semu definicyjnego takiego komponentu znaczeniowego, który ma charakter potencjalny lub implikowany (np. *pęka w szwach*). (Charakter wewnętrzny).

2. Proces kształtowania znaczenia metaforycznego może być fundowany na utrwalo-nych społecznie sądach o przedmiocie i o sytuacji odzwierciedlanych w wyrażeniu podlegającym procesowi metaforyzacji, choć nienależących do zwykłej definicji tego przedmiotu, czy tej sytuacji (np. *wyphywa na szerokie wody*). (Motywacja uwarunkowana czynnikami pozajęzykowymi, kulturowymi i związku motywowane znaczeniem stereotypowym).

3. Procesowi metaforyzacji może podlegać wyrażenie językowe nazywające sytuację komunikatywną. Wówczas znaczenie metaforyczne równe jest treści, jaką przekazywała ta sytuacja, np. *wchodzi kuchennymi schodami, wita chlebem i solą*².

Wykorzystując wspomnianą wyżej teorię, zaproponuję konkretną technikę opisu motywacji globalnej, gdzie materiał językowy został zaczerpnięty z wywiadów z artystami opery i baletu Teatru Wielkiego w Łodzi. Niniejsze badania zostały oparte na jednym z rozdziałów mojej pracy magisterskiej pt. *Socjolekt artystów chóru i baletu na przykładzie Teatru Wielkiego w Łodzi*. Potrzebę przeprowadzenia takiej analizy motywują koniecznością zbadania tego zjawiska zarówno z osobistego, jak i zawodowego punktu widzenia. Z wybranego frazeologizmu wyodrębniłam trzy znaczenia. Pierwsze to znaczenie motywujące, które mówi nam o dosłownym, rzeczywistym znaczeniu frazeologizmu. Drugie to znaczenie motywowane, które ma charakter przenośny, a trzecie to znaczenie socjolektalne, czyli zawodowe. Bardzo ważną rzeczą w rozumieniu trzeciego znaczenia, bez którego nie zrozumiemy w pełni znaczenia socjolektalnego (zawodowego), jest pojęcie socjolektu. Najpowszechniejszym i najbardziej znanym wyjaśnieniem jest zaproponowana przez S. Grabiasa definicja socjolektu. Zatem, socjolekty

[...] to odmiany języka narodowego związane z istnieniem trwałych grup społecznych połączonych jakimś rodzajem więzi. Odmiany takie nazywa się rozmaicie: językami grupowymi, językami zawodowymi, gwarami środowiskowymi, slangiem, żargonem itp.³

Jak wyżej wspomniałam, materiał językowy podzieliłam według trzech postaci znaczenia: motywującego (oznaczone jako I), motywowanego (II) i socjolektalnego (III, IV). Pragnę zaznaczyć, że w niektórych przypadkach może pojawić się i czwarte znaczenie,

¹ A.M. Lewicki, *Studia z teorii frazeologii*, wyd. I, Łask 2003.

² Ibidem.

³ S. Grabias, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 2003, s.112.

także socjolektalne (zawodowe), ponieważ socjolekt artystów baletu jest bardzo urozmaicony pod względem językowym, co szerzej opisałam w pracy magisterskiej. Mając na uwadze powyższe argumenty, postanowiłam przedstawić poniższy materiał językowy, biorąc pod uwagę jego częstotliwość użycia.

1. *Być na nogach*

I – używamy wtedy, jeśli chodzi nam o dosłowne znaczenie czasownika „stać”, II – możemy używać tego związku frazeologicznego wtedy, kiedy ktoś jest w ciągłym ruchu np. cały dzień chodzi, III – artyści używają tego związku frazeologicznego w ujęciu metaforycznym, gdy są w pełnej dyspozycji dla choreografa lub reżysera, IV – socjolektalne: gdy tancerka ‘czuje dobry pion’ podczas wykonywania ćwiczeń baletowych, np. przy kręceniu piruetów.

W związku z powyższym rysuje się nam taki układ znaczeń:

1. znaczenie motywujące: czasownik ‘stać’,
2. znaczenie motywowane: ‘być w ciągłym ruchu’,
3. i 4. znaczenie socjolektalne: ‘być do dyspozycji choreografa’ i ‘czuć dobry pion’.

2. *Dać nogę*

I – możemy tego zwrotu użyć w znaczeniu dosłownym, kiedy np. kobieta daje nogę pedikiurzystce, żeby zrobiła jej pedikiur, albo np. koń daje nogę do podkucia, II – używamy wtedy, kiedy chodzi nam o czasownik ‘uciec’, III – artyści używają tego zwrotu, kiedy ktoś się pomyli w układzie, wtedy mówią, że ‘ktoś dał nogę’, IV – ‘ktoś się poślizgnie lub upadnie’.

Układ znaczeń wygląda następująco:

1. znaczenie motywujące: ‘dać komuś nogę’,
2. znaczenie motywowane: ‘uciekać’,
3. i 4. znaczenie socjolektalne: ‘popęlić błąd podczas wykonywania układu tanecznego’ lub ‘poślizgnąć się, a nawet upaść’.

3. *Lecić z nóg*

I – przewracać się, nie utrzymywać się na nogach, II – używamy tego zwrotu wtedy, kiedy ktoś jest bardzo zmęczony, u kresu swych sił i wtedy może powiedzieć, że ‘leci z nóg’, III – artyści używają tego frazeologizmu w ujęciu metaforycznym, gdy ‘nie czują osi, pionu podczas tańca’.

Układ znaczeń:

1. znaczenie motywujące: ‘przewracać się nie utrzymywać się na nogach’,
2. znaczenie motywowane: ‘być zmęczonym, u kresu swych sił’,
3. znaczenie typowo zawodowe: ‘nie czuć swojej osi, pionu podczas tańca’.

4. *Nie czuć nóg*

I – w znaczeniu dosłownym ‘ktoś nie czuje nóg’ np. z powodu choroby, II – zwrot oznaczający, że ‘ktoś jest bardzo zmęczony’, III – artyści używają tego frazeologizmu także,

jako znaczenie numer II, ale również mówią, gdy np. nic nie tańczą i nie czują bólu nóg, czyli to ból jest wyznacznikiem czucia.

Układ znaczeń:

1. znaczenie motywujące: ‘nie czuć nóg np. z powodu choroby’,
2. znaczenie motywowane: zwrot oznaczający, ‘zmęczenie’,
3. znaczenie socjolektalne: ‘ból jest wyznacznikiem czucia nóg’.

5. Ciężkie nogi

I – ktoś, np. ze względu na opuchliznę ma ciężkie nogi, II – zwrot oznaczający: zmęczone nogi, III – artyści mówią tak, gdy nogi są mało wytrenowane lub wyćwiczone.

Układ znaczeń wygląda następująco:

1. znaczenie motywujące: ‘ciężkie nogi ze względu na np. opuchliznę’,
2. znaczenie motywowane: ‘zmęczone nogi’,
3. znaczenie socjolektalne: ‘mało wytrenowane lub wyćwiczone nogi’.

6. Zwalać, zwalić kogoś z nóg

I – możemy użyć tego zwrotu, gdy ktoś np. popchnie kogoś, co spowoduje, że ta osoba przewróci się i wtedy możemy powiedzieć, że ta osoba została dosłownie zwalona z nóg, II – w znaczeniu metaforycznym możemy przyprawić kogoś o chorobę, spowodować, że ktoś zachoruje, III – w znaczeniu socjolektalnym używa się tego frazeologizmu, wtedy, gdy np. partner przeszkadza partnerce, w tzw. partnerowaniu (wspólnym tańcu), wtedy możemy powiedzieć, że ‘partner zwala partnerkę z nóg podczas np. kręcenia piruetów’.

Układ znaczeń:

1. znaczenie motywujące: ‘być popchniętym, zwalonym z nóg’,
2. znaczenie motywowane: ‘przyprawić kogoś o chorobę, spowodować, że ktoś zachoruje’,
3. znaczenie socjolektalne: ‘przeszkadzać w tańcu’.

7. Mieć zapchane uszy

I – w znaczeniu dosłownym ktoś może mieć zapchane uszy z powodu np. choroby, brudu itd., II – możemy użyć tego frazeologizmu w znaczeniu socjolektalnym wtedy, gdy tancerz podczas próby, spektaklu wykonuje niezgodnie z muzyką dany układ taneczny i wtedy mówi się, że ma zapchane uszy, III – w ujęciu socjolektalnym: ‘ktoś nie słyszy muzyki’.

Układ znaczeń:

1. znaczenie motywujące: ‘z powodu np. choroby mieć zapchane uszy’,
2. znaczenie socjolektalne: ‘wykonywać niezgodnie z muzyką np. dany układ taneczny’,
3. znaczenie socjolektalne: ‘nie słyszeć muzyki’.

8. Postawić na nogi spektakl

II – możemy użyć tego frazeologizmu wtedy, kiedy mamy na myśli polepszenie, poprawienie techniczne, aktorskie, wizualne spektaklu, III – w ujęciu socjolektalnym ktoś może powiedzieć, że postawi na nogi spektakl, mając na myśli to, że sprawi, doprowadzi do tego, że ów spektakl się odbędzie.

Mamy tutaj dwa układy socjolektalno-metaforyczne:

1. znaczenie: ‘polepszyć spektakl’,
2. znaczenie: ‘sprawić, że spektakl się odbędzie’.

9. *Tłuc układ*

III – w znaczeniu metaforyczno-zawodowym rozbijać na kawałki dany układ taneczny, powtarzać go tak, aby go zapamiętać i zatańczyć na sto procent swoich możliwości, IV – znaczenie metaforyczno-zawodowe: powtarzać układ tylko dla nóg, aby poprawić swoją technikę, np. technikę tańca klasycznego.

W związku z powyższym mamy dwa układy metaforyczno-zawodowe:

1. znaczenie: ‘rozbijać na kawałki w celu lepszego zatańczenia, zapamiętania układu tanecznego’,
2. znaczenie: ‘poprawiać technikę pracy nóg’.

10. *Coś idzie jak krew z nosa*

I – w znaczeniu dosłownym możemy powiedzieć, że np. podczas uderzenia w nos komuś poszła krew z nosa, albo krew z nosa się leje, II – znaczenie o czymś, co przychodzi z trudem, z dużym wysiłkiem, III – artyści używają tego frazeologizmu, gdy np. rola, albo układ taneczny ciągnie się tak długo, jak idzie krew z nosa.

Układ znaczeń:

1. znaczenie motywujące: ‘lejąca się krew z nosa’,
2. znaczenie motywowane: ‘o czymś, co przychodzi z trudem, z dużym wysiłkiem’,
3. znaczenie socjolektalne: ‘długa rola, układ taneczny’.

11. *Leżeć do góry brzuchem*

I – ktoś np. po posiłku ‘leży do góry brzuchem’, II – frazeologizm oznaczający: ‘nie pracować, nic nie robić, leniuchować’, III – podczas rozgrzewki, ktoś może leżeć na podłodze i wykonywać skłony, podnoszenia nóg itd.

W związku z powyższym rysuje się nam taki układ znaczeń:

1. znaczenie motywujące: ‘być np. po posiłku i leżeć do góry brzuchem’,
2. znaczenie motywowane: ‘nie pracować, nic nie robić, leniuchować’,
3. znaczenie socjolektalne: ‘leżeć na plecach i wykonywać skłony, podnoszenia nóg itd.’.

12. *Noga za nogą*

I – w połączeniu z czasownikiem np. ‘iść’ można powiedzieć, że ktoś stawia nogę za nogą, II – w ujęciu socjolektalnym: ‘robić przeplatankę nogami’, czyli tańczyć na zmianę nogami, np. raz prawą, a raz lewą nogą, III – artyści używają metaforycznego znaczenia: ‘być w ciągłym ruchu’, tzn. tańczyć.

W związku z powyższym mamy taki układ znaczeń:

1. znaczenie motywowane: ‘stawiać nogę za nogą, wlec nogę za nogą’ itd.
2. znaczenie typowo zawodowe: ‘robić przeplatankę nogami’,
3. znaczenie socjolektalne: ‘być w ciągłym ruchu, tańczyć’.

13. *Noga się komuś powinęła, pośliznęła*

I – używamy wtedy, kiedy ‘komuś poślizgnie się lub powinie noga, np. na ulicy’, II – związek frazeologiczny oznaczający, że ‘komuś się nie powiodło, nie udało’, III – artyści używają tego frazeologizmu, gdy jakaś osoba „rzuci na nich fatum” i wtedy noga się powinie, co spowoduje, że układ nie zostanie wykonany na sto procent, ale mamy też drugi wariant: podczas wykonywania pewnych kroków tanecznych tancerz poślizgnie się np. na taśmie.

Układ znaczeń:

1. znaczenie motywujące: ‘poślizgnąć się lub podwinąć nogę np. na ulicy’,
2. znaczenie motywowane: ‘nie udać się, nie powieść się’
3. znaczenie typowo zawodowe: ‘nie wykonać układu’ oraz ‘poślizgnąć się np. na taśmie’.

14. *Nogi się pod kimś ugięły*

I – możemy użyć tego zwrotu, gdy np. ze względów zdrowotnych ktoś stracił panowanie nad nogami, II – ktoś chwilowo stracił władzę w nogach na skutek silnego stresu czy emocji, III – w znaczeniu socjolektalnym: podczas wykonywania dużych skoków artysta straci chwilowo władzę nad nogami i upadnie lub chwilowo nogi mu się zachwieją oraz drugi wariant: podczas robienia *demi plie* nogi się uginają.

W związku z powyższym rysuje się nam taki układ znaczeń:

1. znaczenie motywujące: ‘ze względów zdrowotnych stracić panowanie nad nogami’,
2. znaczenie motywowane: ‘chwilowo stracić władzę w nogach na skutek silnego stresu czy emocji’,
3. i 4. w znaczeniu socjolektalnym: ‘podczas wykonywania dużych skoków stracić chwilowo władzę nad nogami i upaść’ lub ‘chwilowe zachwianie nóg’ oraz drugi wariant: ‘robić *demi plie*’ (ćwiczenie baletowe powodujące uginanie się nóg).

15. *Na jednej nodze*

I – w połączeniu z czasownikiem np. ‘stać’ możemy powiedzieć, że ‘ktoś stoi na jednej nodze’, II – znaczenie może oznaczać ‘bardzo szybko, śpieszyć się, pędem; raz dwa’, III – w znaczeniu metaforycznym artyści używają tego frazeologizmu, kiedy chodzi o np. ‘ćwiczenie baletowe typu arabesk, albo o skok jete’.

Mamy taki układ znaczeń:

1. znaczenie motywujące: w połączeniu z np. czasownikiem ‘stać’ możemy powiedzieć ‘stać na jednej nodze’;
2. znaczenie motywowane: ‘bardzo szybko, śpieszyć się, pędem; raz dwa’;
3. znaczenie socjolektalne: ‘ćwiczenie baletowe typu *arabesque*, albo o skok jete’.

Podsumowanie

Frazeologizmy używane przez artystów w dużym stopniu urozmaicają język. Głównym celem tego języka jest spowodowanie, by stał się on bardziej komunikatywny. Tworzenie w sposób świadomy lub nieświadomy, a przede wszystkim zmienianie znaczeń frazeologi-

zmów tych powszechnie znanych sprawia, że właśnie ten język jest specyficzny, a grupa, która go używa, podkreśla swą odrębność na tle społeczeństwa.

Myślę, że każdy nowo utworzony związek frazeologiczny, czyli zmodyfikowany stary jest bardzo ciekawym zabiegiem w językoznawstwie, który ma na celu precyzyjne i szybkie porozumiewanie się artystów na próbie lub na scenie. Biorąc pod uwagę zaprezentowany wyżej materiał badawczy, mogę stwierdzić, że „czytelność metafory” została zachowana, a wszystkie frazeologizmy buduje swoista metafora, czy metonimia. Ciekawym zjawiskiem okazał się fakt, że oprócz znaczenia motywującego i motywowanego powstaje, nadbudowuje się wtórne znaczenie socjolektalne (zawodowe). Wydaje mi się, że te przekształcenia czasem mają charakter defrazeologizacji, tzn. wracają do znaczeń podstawowych niektórych składników, np. noga się powinęła itd.

Motywacja globalna u artystów baletu w znacznej mierze polega na wprowadzaniu określonego komponentu znaczeniowego, który ma charakter implikowany i wewnątrzjęzykowy. Sens znaczenia socjolektalnego zrozumiemy tylko wtedy, gdy wcześniej poznamy specyfikę grupy zawodowej oraz charakter wykonywanej przez nich pracy.

Bibliografia

Grabias S., *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 2003.

Lewicki A.M., *Studia z teorii frazeologii*, wyd. pierwsze, Łask 2003.

Słownik języka polskiego, pod red. S. Skorupki, H. Auderskiej, Z. Lempickiej, Warszawa 1989.

Słownik języka polskiego, t. 1–3, pod. red. M. Szymczaka, Warszawa 1983.

Słownik frazeologiczny języka polskiego, pod red. S. Skorupki, t. 1–2, Warszawa 1989.